

Kembe Irene

U3A vs. UTA

Francia idősképzés-visszatekintő¹

[DOI 10.35402/kek.2020.4.2](https://doi.org/10.35402/kek.2020.4.2)

Absztrakt

Mindig cél kell legyen, és sohasem stagnálhat a fejlődőképesség, pontosabban annak folyamatos újratermelése. A tanulás végső célja, értékmérceje a fejlődő képesség (ha lehet: bővített) újratermelése; a fejlődés nem öncél, mindig az ember és a világ kölcsönhatásának alakulása határozza meg. A lifelong education programját felváltó lifelong learning jelző felerősítette egyfelől a tanulás és az education teljes szétválaszthatóságának, másfelől a tanulás megismerésre szűkíthetőségének látszatát. Tanítás nem lehetséges tanulás nélkül, de tanulás sem tanítás nélkül. Valójában a lifelong learning nem lehetőség, hanem tény, amely nem várt a pályázatokkal teremthető lehetőségekre. Az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek megteremtése (UNESCO 1985) involválja a humán és szociális rendszerek, valamint környezetük kétirányú kölcsönhatási folyamatainak, az e folyamatokban bekövetkező változásoknak az elméleti és empirikus feltérképezését.

Abstract

LLL & Digital Technology

The evolving ability – or more precisely the continuous reproduction of the evolving ability can always be a goal and can never stagnate. The ultimate goal and measure of learning is the reproduction of the evolving ability (if possible: extended); development is not an end in itself, it is always determined by the evolution of the interaction between man and the world. The concept *lifelong learning*, which replaced the *lifelong education* program, reinforced the emergence of a complete separation between learning and education on the one hand, and the narrowing of learning to cognition on the other hand. Teaching is not possible without learning, but neither

is learning without teaching. In fact, lifelong learning is not an opportunity, but a fact that did not wait for opportunities to be created through applications. Creating opportunities for lifelong learning (UNESCO 1985) involves the theoretical and empirical mapping of the two-way interaction processes between human and social systems and their environment, and the changes that take place in these processes.

Már 1960-as években a franciák azt tapasztalták, hogy a hatvanöt- és afölötti korosztály létszáma erősen megnövekedett és ez az új jelenség szociális problémát generált, amelyre megoldást kellett találni. Ezen új jelenség mellett általános problémaként maga a nyugdíjas kor okozott igazi kihívást: az öregség, amely idővel a szenilitással és a szűkölködéssel járt együtt. 1962-ben Pierre Laroque (1907–1997) magasrangú állami funkcionárius, a francia társadalombiztosítás megalkotója, jelentésében felhívta a figyelmet arra, hogy át kell gondolni az öregséggel kapcsolatos politikát, főleg az életminőség javításában, és az idős emberek egészsége érdekében. Rémi Lenoir (1943–) francia szociológus, szociális ügyek államtitkára pedig kiemelte, hogy foglalkozni kell a teljes szegénységbe süllyedt emberekkel, és vissza kell integrálni őket a társadalomba. Ebben az értelemben született meg először a *harmadik kor* mint kategória. A harmadik kor kategória létrejötte magával hozta a képviselői politika átgondolását/módosítását, mely a nyugdíjasok világával kapcsolatos. A cél, amely vezérelte őket, az volt, hogy az öregségre úgy gondoljanak, mint egy periódusra, amely „*mentesítve van a negatív elhasználódás értelmétől és a szociálisan értelmezett elmagányosodástól*”.

Az idősképzés fontosságát a franciák közel ötven éve felismerték. Idősképző központok, nemzeti és nemzetközi szervezetek születtek. 1972-ben, a Toulouse-i Nyári Egyetemen Pierre Vellas (1924–2005) professzor vezetésével kísérleti idősképzési program – az idősoktatás területén mérföldkő – indult el, melynek sikerét látva egy évvel később a helyi egyetem elindította az első Harmadik Kor

¹ Visszatekintés az informatikai forradalmat követő XXI. század elejéről a Franciaországbeli Minden Korosztály Egyeteme alapításának koncepciójára.

Egyetemét, aminek strukturális alapjai a mai napig léteznek. Egy évvel később létrehozta a Toulouse-i Egyetemen az UER-t (Urban Exploration Resource et Études Internationales et Developpement), a Városkutatási forrás-, Nemzetközi és Fejlődés-tanulmányok néven azt a gyakorlati kutatást, amely az idősök egészségével és az életkörülményeik javításával foglalkozott. Ezt a programot U3A (Université de Troisième Age, azaz Harmadik Kor Egyeteme) programnak nevezték el, amit más szóval *Vellasi programként* is nevezünk. A toulouse-i U3A megnyitója „alkotó tett”-ként lett aposztrofálva. A program fő célja az idősök számára kialakított egyetemi típusú tripla funkciók struktúrája volt: orvosi, szociokulturális és szociális. Az egyetemi intézmény gerontológiát tanít a humán tudományok szakra beiratkozott diákoknak és orvostanhallgatóknak; szakembereknek, akik az idősökkel foglalkozó területeken dolgoznak és végül a nyugdíjas időszakra felkészítő tanfolyamokon. Ez a kutatási program, amely az idősödésről és ezeknek a problémáiról, az idős emberek szociális helyzetéről szól, egyben egy vélemény-érzékenyítő program is volt, valamint kétségbevonhatatlan célja az az oktatás/kutatás volt – ami minden oktatásnak és kutatásnak célja –, hogy az agy öregedését pszichésen/pszichológiai- ilag megátolják. *„Ami fontos, az nem az, hogy valaki élő nyelveket tanuljon, hanem az a fontos, hogy tudjuk, hogy az agy stimulálása/ösztönzése gátolja az agy öregedését”*. Később különböző témák adódtak még a Vellasi programhoz: az idős emberek orvosi esetté válása, hévizes kezeléseik, a harmadik korúak irányában kifejtendő érzékenyítés és annak újra életre keltése, turizmus, valamint maga a harmadik kor. Továbbá a kutatás, az alapoktatás, a folyamatos képzés, a folytonos oktatás, az idősöknek szóló folyamatos egészségügyi oktatás területeket jelölte ki még Vellas. A program elnevezése sem volt véletlen, inkább tudatos, a világ egyeteméibe való bekerülése végett. Csakugyan, az egymás mellé rendelt szavak „egyetem”, és „harmadik korosztály” átalakítja azt az elképzelést, ami az egyetemre járást jelenti (mintha a fiatalokra lenne szabva) és a visszavonultságot. Arról van szó, hogy egyszerre adják át az idős embereknek a társadalmuk kulturális gazdagságát és ugyanakkor kihasználják a tradicionális egyetemek különböző tudományokban folytatott kutatásainak potenciáljait, mint például az orvostudományban. Mi több, a Harmadik Kor Egyeteme hálózat egy önszervező szervezet is olyan emberek számára, akiknek megszűnt a munkaviszonya. Napjainkban Uniós szintű célkitűzések között szerepel a

munkavállalói státuszt megőrző, tevékeny időskort támogató lehetőségek javítása és bővítése. Végül is gall földön bevezették az egyetemekre az U3A-kat és mellé a jogi státuszt is megkapták.

A Harmadik Kor Egyeteme (U3A) 1990-es évektől kezdve jelen volt a régi és az újonnan alapított struktúrákban is, bár egyre inkább érezhető jelei voltak az elnevezés-változásnak, ami a „harmadik kor” elnevezés eltörlésére törekedett. A kérdés az, mit jelentenek ezek az elnevezés-változások. 1970-es 80-as években, az U3A-k kizárólag az idős embereket fogadták. Azok közül a struktúrák közül, amelyek 1990-es évek folyamán jöttek létre, mint például a lille-i és az aubagne-i, már az új elnevezés mellett – UTA (Université de Tout Age, Minden Korúak Egyeteme) – döntöttek, és a nagy publikum előtt nyitottak. Ezek a struktúrák, amelyek az új elnevezést kapták, mindenki számára nyitottakká váltak, akik szabad idővel rendelkeztek, függetlenül attól, hogy hány évesek és diplomások-e. Ha feltétel nélkül elfogadjuk ezt a tézist, megértjük, hogy a névcsera a Harmadik kor elnevezés elvetésével párosult. Ha a statisztikát vesszük alapul, azt tapasztaljuk, hogy még mindig a nyugdíjas közönségről van szó. A kutatások azt is kimutatták, hogy az UTA-k diákjai erősen lebecsülik ezt a szempontot és azt látják, hogy áthasonulás van az öregedés kategóriájában. *„Sok ember azt mondja, hogy a 3. kor csak az öregeket látja, tehát elképzeli azt, hogy az, de közben nem az. Mi fiatalok vagyunk!”* – így egy diák; a Strasbourgi UTL titkár véleménye pedig: *„Mélységesen felháborít a 3. kor elnevezés engem, ez egy ronda jelentésű szó számomra, a vén trottyal rokon értelmű kifejezés”*. U3A elnevezés elvetése úgy is értelmezhető, hogy az új nyugellátásban részesülők az UTA-ba iratkoztak be, mert nem akarják magukat az 1970-es évekbeli szociális szerkezetben működő idősökhöz hasonlítani: tehát az egészségi állapot javulása és a hatvanasok életvitelének változásai – továbbá a kezdeti évek nyugellátásában részesülők képviselője – által terjesztettek ellentétben állnak avval a tradicionálisan kialakított képpel, ami az idős emberképhez társul, és hogy a 3. kor elmélete egyre inkább kétértelmű, és egyre kevésbé talál megelégedésre. Az UTA-k fejlődése az idősök átalakuló kategóriáinak fejlődését helyettesíti, és az új nyugellátásban részesülők elvárásainak módosítását tükrözi a struktúraváltás szempontjából. A kezdeti UTA-k a Vellasi modellt alkalmazták, egyrészt az U3A elnevezéssel, másrészt pedig programjaik tartalmát illetően. A strasbourgi UTA nagyon hasonlított a Vellasi modellre, mivel az idősödésről

szóló oktatási ciklusokat javasolt, az idősoddal együtt járó kockázatok ismertetését tűzte zászlajára, valamint a megelőzésekről szóló tájékoztatást. Ezek az UTA-k integrátor szerepet játszottak az idősödő emberek felszabadult idejének hasznos eltöltésében. Segített világlátásuk kiszélesítésében és velük együtt ápolta a kapcsolatot az új világ felé, valamint egy új szociális kapcsolat megteremtését biztosították számukra; szerepük szintjén pedig pozitív benyomásokat keltett, és ezt közvetítette is a társadalom felé. Tették ezt számos társadalmi munkán és önkéntességen keresztül, ami jelentős motivációt, lökést adott, hogy nyugdíjas diákok lépjenek be a rendszerbe. Azok, akik a Vellasi modellt választották – sorra átalakultak az egyetemi típusú struktúrák azzal a céllal, hogy az időseket egyszerre tanítsák és integrálják. Létezik egy UTA forma, ami teljesen különbözik a többi UTA-tól, semmilyen kapcsolata nincs a hagyományos egyetemekkel, az oktatók sem feltétlenül egyetemi előadók. Ez a struktúra önkormányzati szolgáltatásként értelmezték, melyet mint szolgáltatást 1995-ben hoztak létre, ami a nyugdíjellátásban részesülőknél kínált szociális-kulturális programokat. Ezért, ami ezt az UTA-t illeti, az egyetemi megnevezés nem igazán helyénvaló: „Egyetemről beszélünk, de sajnos igazából nem az”. Kezdetben működésük választ adott a társadalomban az idősek szociális problémáira, valamint az idősek életmódjának és egészségének javítására, amivel nagyban hozzájárultak az idős emberek társadalomba történő integrálásához. Ezeket a fejlődési folyamatokat figyelembe véve a struktúrák alkalmazkodtak az új elvárásokhoz, és teljesen visszautasították az idősekről alkotott csak „fogyasztó szerep fogalmát”. Az idősek ugyanis nem szeretnék olyan hamis szerepben feltűnni, mint akik nem aktív közreműködői napi szinten a szociális és kulturális élet változásainak. Teljes értékű állampolgárként szeretnék meghatározni magukat, akik érdemben hozzájárulnak a társadalom működéséhez éppen a szabadon vállalt munkatevékenységük által.

2007-ben az Egyetemi Reformtörvény hatályba lépésével a francia egyetemek autonómiát nyertek. A Lyon2 Egyetem 2011 decemberben megszavazta a saját autonómiáját. A Lumière Lyon2 Egyetem több mint 28 ezer diákot fogad a két campus területén. Az élethosszig tartó képzés az egyetemen belül megtalálható: rendelkezik egy általános szolgáltatással is, nevezetesen a Minden Korúak Egyetemével, az UTA-val. Az UTA arra hivatott, hogy minden felnőtt számára lehetőséget biztosítson az ismeretek

és a tudás megszerzésére, bármilyen végzettséggel is rendelkezik. Az egyetem küldetése a tudományok terjesztése az egyetemen belül és kívül, valamint a küldetése keretein belül az egyetemhez tartozó több multidiszciplinán átívelő és keresztező működést biztosítva, előnyben részesítve a szociális kapcsolatokat. A működési szabályzatának megfelelően az UTA megszervezi a konferenciák ciklusait, a műhelymunkákat, a kurzusokat illetve minden további olyan tényezőt, ami elősegíti a tudás terjesztését és a diffúzióját. Az UTA az aktivitását az egyetemen belül gyakorolja, valamint a környezetében lévő önkormányzatokban. UTA oktatásokon úgy lehet részt venni, hogy be kell iratkozni az UTA-ba és a kiválasztott képzésekre. Az UTA-ba beiratkozott személyek UTA hallgatói státusszal rendelkeznek. Az UTA általános működési szabályzatát minden hallgatónak el kell fogadnia és be kell tartania. Zömében külsős oktatók, akik élénkítik az UTA oktatásokat, és a Lumière Lyon2 Egyetem előadó tanárai – akik a Lumière Lyon2 Egyetem különböző fakultásain diplomát szerző hallgatókat is oktatják – tartják a képzéseket. Ők tehát tanárokkutatók, tanárok, kurzusfelelősök, vagy kutatók az egyetemen belül és kívül. A vendégoktatók közül (akik más felsőfokú intézmény tanárai) egyesek a saját kutatási területük specialistái, szakavatott professzorai, számos egyéb felsőoktatási intézményi diplomával.

Napjainkban világszintű hálózattal működik az 1975-ben Franciaországban megalapított AIUTA (Association Internationale des Universités du Troisième Age), a Harmadik Kor Egyetemeinek Nemzetközi Szervezete. Ennek az idősoktatással foglalkozó szervezetnek a hatására, először Európában, később a világ számos országában kialakult a Harmadik Kor Egyetemei hálózat. Az AIUTA fő célja: szövetségbe tömöríteni a világon működő Harmadik Kor Egyetemeit, beleértve azokat a szervezeteket is, amelyek különböző elnevezések alatt hasonló célokért dolgoznak, valamint a világ egyetemeinek támogatásával létrehozni az élethosszig tartó tanulás és kutatás nemzetközi keretrendszerét az idősekért, illetve velük együtt; valamint a tudástranszfer fejlesztése és megvalósítása az idősebb generációk által, az egész társadalom javára.

Manapság a világ jelentős részén sokrétű és jól szervezett idősoktatási rendszerek működnek, melyek felölelik a geronto-educáció céljainak teljes vertikumát az egészségmegőrzéstől az életminőség javításán és az aktív társadalmi részvételen át a generációk közti tudásmegosztás elősegítéséig. A

különböző speciális oktatási csoportok közé először az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlésén (Nairobi, 1976.) sorolták az időseket. Ekkor négyféle oktatási feladatot fogalmaztak meg, melyre az idősktatás során koncentrálni kell: 1. a nyugdíjas kor előkészítése, 2. a szabadidő értelmes (és egészséges) eltöltése, 3. a fizikai és szellemi képességek megőrzése és a közösségi életben való részvétel, valamint 4. az új nemzedékek és az aktuális problémák jobb megértése. Az informatikai forradalom előre haladtával, a XX. század végi robbanásszerű technológiai változások következtében a digitális és kommunikációs technológiák, az IKT (információs és kommunikációs technológia) eszközök birtoklása és használata a munka világába való belépés előfeltételévé vált. Az új találmányok területein a fiatalok – úgynevezett digitális bennszülötteként – sokszor hamarabb és rugalmasabban képesek helytállni, ezáltal gyakran fölénybe kerülnek a korosodókkal szemben. Ennek következtében az idősödő társadalmi korosztályok úgy érezhetik, hogy tapasztalataik az élet sok területén már nem számítanak értéknek. Az IKT eszközök felhasználói szintű ismerete és napi használatának lehetősége alapvető feltétele annak, hogy az idősödő korosztályok is helyt tudjanak állni a munka világában. Nagyon fontos viszont tudatosítani, hogy az idő előre haladtával a korosztályok közti digitális szakadék egyre kevésbé lesz releváns.

A tudásalapú társadalomban kiemelt szerepe van az oktatásnak, következésképpen a felnőttoktatásnak – beleértve az idősktatást – is. Nemzetközi szervezetek, mint például Európai Bizottság, Világbank, OECD/INFE a nemzeti stratégiák kialakításához nemcsak ajánlásokat adnak az egyes országoknak, hanem pénzügyi forrásokat is biztosítanak számukra. Az eLearning néven összefoglalható fejlesztések, programok, tananyagok a tanulás-szervezés, tanulásirányítás és tanulástámogatás olyan formáit jelentik, amelyek három, jól körülírható forrásból merítenek: 1. a számítógéppel segített tanulásból, 2. az internetes tanulásból és 3. a távoktatásból. Az eLearning a szélesen értelmezett oktatás-képzés leggyorsabb tempóban fejlődő ágazata és a modernizáció egyik fontos eszköze. *A számítógép alkalmazásával támogatott tanulás* legfontosabb célja egy olyan képességrendszer kialakítása, amely egyaránt megkönnyíti életünket a tudásalapú gazdaság és szabadidő világában. A hagyományos alapkészségek mellett megjelent az informatikához kapcsolódó, digitális kompetencia fogalma (digital literacy) és szükséglete, amely az

Európai Tanács dokumentuma szerint – az alábbiakat tartalmazza: informatikai képesség (IT skills), idegennyelv ismerete, technikai (technológiai) kultúra (technological culture), vállalkozási képességek (entrepreneurship skills), társas (szociális) kompetencia (social skills); az egész életre kiterjedő tanulás igénye és képessége, stb. Az eLearning alapú oktatást módszerei szerint két fő típusra osztják: 1. szinkron és 2. aszinkron módszerekre. *A szinkron módszer* gyakorlatilag egy virtuális osztályterem, ahol a tanulók és a tréner/oktató egyszerre vesznek részt, különféle telekommunikációs eszközökkel – video-konferencia, közös rajztábla, chat, stb. – kommunikálhatnak. Azonnal megbeszélhetnek problémákat, eseteket, így ez a módszer nagyobb interaktivitást ad a felhasználóknak. A szinkron módszernek vannak azonban árnyoldalai is: elvész az az előny, hogy bármikor elérhető legyen a képzés, a valamint az a csoporttól függően egy meghatározott tempót vesz fel, ráadásul a személyre szabás sem könnyen megvalósítható. *Az aszinkron módszer* a hagyományos távoktatáshoz hasonlítható, csak itt nem könyvekből, jegyzetektől, hanem elektronikus formában, az interneten rendelkezésre álló interaktív tananyagokból tanulhat az érdeklődő. Mivel ezek az anyagok nem feltételeznek „élő” kapcsolatot, azokat mindenki akkor, olyan tempóban, olyan részletességgel, mélységben dolgozhatja fel, amely számára a legmegfelelőbb. Azonban hátrányok természetesen itt is vannak. Mivel nincs meg az azonnali, közvetlen emberi (tanári, instruktori) beavatkozás lehetősége, magával a tartalommal, annak szerkezetével, rugalmasságával szemben magasabb követelmények vannak: a szerkesztés, az oktatási módszer, a különféle tanulási stílusokhoz való alkalmazkodás mind fontos tényező az aszinkron oktatási anyagok fejlesztésében. *Az elektronikus tanulás* az önképzésen alapuló módszerek egyike. Az ezredforduló újradefiniálta az Internet szerepét. *A távoktatás*, mint lehetséges tanulási módszer szoros összefüggésben áll az internettel, hiszen internet nélkül nincsen távoktatás. Távoktatás pedig nem létezik internet nélkül! 2017-es statisztikai adatok alapján (16-74 éves népesség százalékában) Európai Unió 28 tagállamában 84% (kettővel több az előző évihez képest) használ/rendelkezik internettel, míg Magyarországon 77% (kettővel kevesebb az előző évihez képest). Norvégiában ez a szám 95%, Svédországban 93, Dániában és Luxemburgban 92%, Finnországban 90%. Az Internet megsokszorozza a rendelkezésünkre álló, a tanulásunkat elősegítő valós környezetet. Lehetőség van arra, hogy

beavatkozunk tőlünk távoli eseményekbe, kísérleteket végezzünk (virtuális laboratórium), frissen kifejlesztett csúcstechnológiákat tanulmányozunk. A technológiai fejlődés eredményeként a jó minőségű multimédia online átvitele ugyan megoldott, de a távoli események valós idejű nyomonkövetése ma még jórészt kihasználatlan lehetőség.

Az idősek általában a non-formális és informális tanulási lehetőségeket helyezik előtérbe a formális oktatással szemben. A harmadik generáció tagjaira a tanuló-centrikusság jellemző, a résztvevő-központú tanulást részesítik inkább előnyben. Az egészségügyi okok szintén fontos szerepet játszanak az idősek életében, ugyanis ennek a kornak velejárója az egészségi állapot romlása, még ha mindenkinél más-más mértékben is. Ilyenkor felkelthetik az érdeklődést azok a lehetőségek, amikor gyógyászati segédeszközök használatát sajátíthatják el, vagy esetleg diétás étkezéshez szükséges főzési technikákat, recepteket tanulhatnak. Időskori tanulás esetén elsősorban a belső motivációkról beszélhetünk. A külső (*szekunder, extrinzik*) motiváló erők ebben a korban már nem annyira jelentősek, mint fiatalabb, aktív korban, de ide tartoznak például a családi vagy munkahelyi elvárások is. A belső (*primer, intrinzik*) motivációk már sokkal meghatározóbbak az időskori tanulás tekintetében. Belső motivációnak számít a kommunikációs szükséglet. A szépkorúakat nagy számban érinti az elmagányosodás, és fokozott igényük van a másokkal való kapcsolattartásra, új kapcsolatok, barátságok kialakítására. Ezekre nyílik lehetőségük a különböző oktatási alkalmakon, közösségi programokon is, amely számukra elsősorban kommunikációs színtérként jelenik meg, és ahol a tanulás már inkább a második helyre csúszik a fontossági sorrendben. Egy másik, de lényeges motivációként megjelenik az új technikai eszközök használatának megtanulása is. Az egyre gyorsabban fejlődő világban gyakran találkoznak olyan eszközökkel, dolgokkal, amelyek használata számukra problémát okozhat, amelyeket korábbi ismereteik segítségével nem tudnak kezelni, például a mobiltelefon, digitális fényképezőgép, az internet, e-mail üzenetek írása és fogadása, ügyfélkapu, e-bank, stb. Az idősekkel való foglalkozás egyik hatékony formája lehet a távoktatás, amelyben különösen a vidéki (falu, tanya), illetve a nehezen mozgó, és az ágyhoz kötött betegeknek, időseknek kínálkozik lehetősége aktívan részt venni a tanítási-tanulási folyamatban. Jelenleg ez a forma még nem minden részletében alkalmas az életes korúak fogadására, azonban a benne rejlő lehetőségeket érdemes kiaknázni. Összekapcsolva a

számítástechnika vívmányaival, valamint az internettel, egyedülálló eszköz lehet az idősek oktatásának, művelődésének területén.

Mindig célja a képzéseknek, és sohasem stagnálhat a képességfejlesztés, pontosabban a fejlődőképesség folyamatos újratermelése. A tanulás végső célja, értékmérceje a fejlődőképesség (ha lehet: bővített) újratermelése; a fejlődés nem öncél, mindig az ember és világ kölcsönhatásának alakulása határozza meg. A lifelong education programját felváltó lifelong learning jelszó felerősítette egyfelől a tanulás és az education teljes szétválaszthatóságának, másfelől a tanulás megismerésre szűkíthetőségének látszatát. Tanítás nem lehetséges tanulás nélkül, de tanulás sem tanítás nélkül. Valójában a lifelong learning nem lehetőség, hanem tény, amely nem várt a pályázatokkal támogatott lehetőségekre. Az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek megteremtése (UNESCO 1985) involválja a humán és szociális rendszerek, valamint környezetük kétirányú kölcsönhatási folyamatainak, az e folyamatokban bekövetkező változásoknak az elméleti és empirikus feltérképezését.

Felhasznált irodalom

- Aline, Chamahiana 2006 „De l'Université du Troisième Age de Toulouse aux Universités Tous Ages: retour sur le mouvement de constitution des UTA en France” <http://perso.numericable.fr/~sitedurtf7/downloads/CG/cgtxtchamahian.pdf> (Letöltés: 2017. február 27.)
- Bajusz K. 2009 Az időskori tanulás. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/bajusz-klara-idoskori> (Letöltve: 2020. szeptember 24.)
- Bajusz K. – Jászberényi J. 2013 Az időskori tanulásról. *Kultúra és Közösség*, 3:59-66. http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2013/3/2013_3_05.pdf
- Boga B. 2013 Az idősek tanulásának egyéni és társadalmi haszna. *Andragógia és Művelődéstudomány*, (1) 2:15-18.
- Boga B. 1998–1999. Az idős emberek és a felnőttoktatás. *Kultúra és közösség*, 1998. IV. – 1999. I. 138.

- Boga B. 2011 Tanulás idős korban, gerontagógia (rövid áttekintés a tanulás céljainak kiemelésével). *Gerontoeducáció*. I. (4). 40-45. In: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/5b5251c256e0e276.pdf (Letöltve: 2015.01.23.)
- Brookfield, S. 2000 Adult cognition as a dimension of lifelong learning. In J. Field and M. Leicester eds. *Lifelong learning: Education across the lifespan*. New York, Routledge and Falmer, 89-101. <https://doi.org/10.4324/9780203183328-8>
- Courtenay, Bradley C. 1989 Education for Older Adults. In Merriam, Sh. B. – Cunningham, Ph. M. *Handbook of Adult and Continuing Education*. San Francisco, London, Jossey-Brass Publisher, 525-537.
- Jászberényi J. 2015 Ahol a „gero” és a „geo” találkozik: Időskori aktivitás – gerontoeducáció – geopolitika. *FeF, Felnőttképzési Szemle* (IX.) 2:7-11.
- Jászberényi J. 2009 *Az aktív idős korban lebetőségei Magyarországon* (Bevezetés a geronto-andragógiába), PrintXBudavár Zrt., Budapest, 13-36.
- Jászberényi J. 2017 *Az élvezettársadalomtól a patrióta társadalomig? Egy új paradigma kezdetén?* (Vázlatos konstrukció a nyugati civilizáció lehetséges jövőjéről) – szerzői kiadás.
- Jászberényi J. 2011 *Gerontoeducáció* (Az idősoktatás helyzete és perspektívái itthon és a nagyvilágban). PrintX-Budavár, 64-67.
- Jászberényi J. 2016 *Időskori ageizmus* (Az idősök hátrányos megkülönböztetése, életkoruk alapján). Szerzői kiadás, Budapest, 21-76.
- Kálmán A. 2018 *A felnőttkori tanulás sajátosságairól*, 126-151. https://ilias.uni-zsigmond.hu/goto_zske_file_51173_download.html (Letöltve: 2018. szeptember 10.); file:///G:/ZSKE/AND-L%202018-19.%201/Elektronikus%20es%20virtualis%20tanulasi%20rendszerek/Tanulas_Eleten_aT_kotet.pdf
- Kolland, F. 2012 Képzés és aktív öregedés. *Gerontoeducáció* (2.) 1-4:3-9.
- Kraiciné Szokoly M. – Csoma Gy. 2012 *Bevezetés az andragógia elméletébe és módszertanába*. Budapest, Eötvös Kiadó.
- Makó F. 2015 *Tanulásmódszertan*. Budapest, Óbudai Egyetem. http://www.tanulasfejleszt.es.ektf.hu/?valaszt=feladat_tanulasi_strat_jell (Letöltés: 2018. márc. 1.)
- Maróti A. 2018 *Elméleti alapok az idős ember tanulásáról és tanításáról*. Kultúra és Közösség, 3:67-77. http://www.kulturaeskozossag.hu/pdf/2013/3/2013_3_06.pdf (Letöltve: 2018. szept. 10.)
- Mócz D. 2013 *Az andragógia elmélete, története, társadalmi funkciói, gyakorlata*. Budapest, Eötvös Kiadó.
- Zrinszky L. 1996 *A felnőttképzés tudománya, bevezetés az andragógiába*. Budapest, OKKER Oktatási Iroda.